

Children's literature and cultural diversity

*een studienamiddag over kinderliteratuur en culturele diversiteit,
georganiseerd door de Universiteit Antwerpen, met de steun van Stichting Lezen, Focuspunt Jeugdliteratuur en
International Board on Books for Young people (IBBY) Vlaanderen.
(Locatie: Universiteit Antwerpen, 30 oktober 2009)*

Verslag : Caroline Claeys

Inhoud :

Lezingen door Michelle H. Martin en Laura Atkins, gevolgd door een interactieve sessie met Amerikaanse en Nederlandstalige prentenboeken.

Lezing Michelle H. Martin

Michelle H. Martin is Associate Professor of English aan de Clemson University in South Carolina (U.S.) waar ze het vak Kinder- en Jeugdliteratuur doceert. Ze is auteur van het boek *Brown Gold: Milestones of African-American Children's Picture Books, 1845-2002* (Routledge, 2004) en co-editor (met Claudia Nelson) van het boek *Sexual Pedagogies: Sex Education in Britain, Australia and America, 1879-2000*.

In haar lezing "*Who are You Calling Nappy?*": *The Politics of Multicultural Children's Literature* vertrekt ze van een controversieel gebeuren in de Verenigde Staten. In 1998 werd Ruth Sherman, een (blanke) lerares in Brooklyn, New York, na een klacht van een aantal ouders ontslagen omdat ze in de basisschool aan haar klasje met Afro-Amerikaanse kinderen het boek *Nappy Hair* (=kroeshaar) van Carolivia Herron had voorgelezen. De vooringenomen klacht – het ging hier immers om een boek dat bewust aansluiting zocht bij de leefwereld van Afro-Amerikaanse kinderen en bedoeld was om bij te dragen aan hun zelfbewustzijn - was vooral ingegeven door het feit dat een witte lerares gebruik maakte van typische woorden uit de Afro-Amerikaanse cultuur (nappy hair). Dit feit leek voldoende om haar te beschuldigen van een karikaturale voorstelling van de zwarte bevolkingsgroep en van racisme. Michelle Martin toont hiermee aan hoe gevoelig het onderwerp in de Verenigde Staten ligt.

Wat is multiculturele jeugdliteratuur? Er bestaat geen eensgezindheid over de definitie, aldus Martin. Vaak wordt er onder verstaan: jeugdliteratuur geschreven door én handelend over minderheidsculturen. Die definitie sluit echter boeken uit mét multiculturele thematiek maar geschreven door 'witte' auteurs (bv. *The Snowy Day* van Ezra Jack Keats, het eerste boek over zwarte kinderen dat Michelle Martin als kind zelf gelezen heeft).

Multiculturele kinderliteratuur wordt trouwens in de VS met verschillende termen aangeduid. Men spreekt van 'African American children's literature' wanneer men de doelgroep van deze literatuur wil aanduiden. Daarnaast verwijzen de begrippen 'Afro-American children's literature' en 'Black American children's literature' eerder naar de etnische of raciale identiteit van de auteurs. Onder de paraplu van de 'multicultural children's literature' horen bovendien bv. ook de

Asian American, de Latino/Hispanic American, de Native American [etc.] children's literature thuis. Martin zal het echter verder in deze lezing, zich baserend op haar eigen onderzoek, vooral over 'African American children's literature' hebben.

Om het begrip multiculturele kinderliteratuur te verduidelijken bespreekt Martin in vogelvlucht de evolutie van de Afro-Amerikaanse kinderliteratuur vanaf de 19^e eeuw tot vandaag aan de hand van enkele bekende boeken.

In 1875 verscheen het boek *The ten little niggers*, gebaseerd op het bekende rijmpje waarin de tien 'little niggers' een per een op macabere wijze aan hun einde komen tot er uiteindelijk geen enkele meer overblijft. We weten ondertussen dat 'nigger' een van de meest beledigende woorden is waarmee de zwarte bevolking werd omschreven, en het hoeft geen betoog dat dit boek niet echt tot de meest stichtelijke kinderliteratuur kan gerekend worden.

Een ander bekend, maar eveneens zeer beledigend boek was *A Coon Alphabet* (1898) van E.W. Kembl. Zwarte kinderen worden daarin op een uiterst karikaturale, bijna groteske wijze geportretteerd.

Het prentenboek *Little Black Sambo* (geschreven in 1898 door de Britse, blanke auteur Helen Bannerman) was tot het midden van de 20e eeuw zeer populair in de Verenigde Staten. Ook dit boek is echter een van de meest controversiële boeken in het genre, alweer omwille van de zeer stereotiepe portrettering van Afro-Amerikaanse kinderen én volwassenen (getuige Black Mumbo en Black Jumbo, resp. de moeder en vader van Black Sambo).

In 1907 verscheen *Epaminondas and his Auntie* van Sara Cone Bryant. Net als *Little Black Sambo* werd het boek bekritiseerd omwille van zijn racistische toon en stereotiepe voorstelling van zwarten.

Een eerste poging om een positiever boek over en/of voor zwarte kinderen te schrijven komt er in 1942 van Walter Trier. Met *Ten Little Negroes: a new version* levert hij een alternatieve versie af voor het controversiële Ten Little Niggers. Alhoewel de terminologie in de titel aansluit bij de manier waarop black Americans in die periode zichzelf benoemen, overstijgt het boek geenszins het stereotiepe denken over zwarten. De woorden 'nigger' en 'coon' komen trouwens ook nog in de tekst voor.

Een echte kentering komt er pas met *Popo and Fifina. Children of Haiti* van Arna Bontemps en Langston Hughes. Het boek verscheen reeds in 1932, maar werd pas in de jaren '60, in de context van 'black pride' en 'black liberation', zeer populair.

In de jaren '90 volgen dan *Sam and the Tigers* van Julius Lester (een nieuwe, meer politiek correcte versie van *Little Black Sambo*) en *Nappy Hair* van Carolivia Herron, een bewuste poging van de auteur om bij te dragen aan een positief zelfbeeld van zwarte kinderen.

Deze enkele positieve voorbeelden betekenen echter nog niet dat er een nieuwe wind waait door de uitgeverwereld. In 1998 bleek bijvoorbeeld uit een onderzoek van de Cooperative Children's Book Center dat slechts 6% van de kinderboeken die in dat jaar in de Verenigde Staten waren uitgegeven, geschreven of geïllustreerd waren door een 'person of color' en/of thema's behandelden die representatief waren voor minderheidsculturen. Op dat moment was 30% van de bevolking in de Verenigde Staten 'non-white'. In 2004 deed hetzelfde centrum een vervolgonderzoek: het aantal 'multiculturele' titels was inmiddels slechts gestegen tot 11%.

In 1998 stelde de Council on Interracial Books for Children een lijst van 10 richtlijnen samen die bedoeld was om onderwijzers, bibliothecarissen en opvoeders te helpen bij het toetsen van kinderboeken op aanwezigheid/afwezigheid van racisme en seksisme. De lijst heeft ondertussen nog niets aan actualiteit ingeboet, en strekt tot praktisch nut voor wie begaan is met een niet-racistisch en niet-seksistisch literatuur aanbod voor kinderen en jongeren.

10 Quick Ways to Analyze Children's Books for Racism and Sexism

1. *Check the illustrations:* let op de expliciete én impliciete stereotiepe afbeeldingen van een bepaalde (etnische) groep of sekse; let op het fenomeen van tokenism; en let ook op wie als de protagonisten worden afgebeeld en wie in actieve/passieve rollen worden afgebeeld.
2. *Check the story line:* komen er racistische/seksistische attitudes in voor? Welke standaarden voor succes worden er gebruikt? Hoe worden problemen voorgesteld en opgelost? Kan het verhaal op dezelfde manier worden verteld als de sekserollen of de etnische verhoudingen worden omgedraaid?
3. *Look at life-styles:* hoe (genuanceerd of gesimplifieerd) en waar worden minderheidsgroepen voorgesteld?
4. *Weigh the relationships among people:* wie heeft de macht en het leiderschap binnen het verhaal? Wie neemt het initiatief en wie neemt de beslissingen? Wie zijn de hoofdpersonages en wie de ondersteunende personages? Hoe worden familierelaties voorgesteld?
5. *Note the heroes:* hoe worden de helden/heldinnen voorgesteld? Wiens belangen verdedigen zij?
6. *Consider the effects on a child's self-image:* wat zijn de effecten van normen, waarden, handelingen in het boek op het zelfbeeld van het kind? Zijn er voldoende mogelijkheden tot identificatie?
7. *Check out the author's perspective:* vanuit welk (klasse-, etnisch, sekse-)perspectief is het boek geschreven?
8. *Watch the loaded words:* staan er beledigende, racistische of seksische woorden of uitdrukkingen in het boek?
9. *Look at the copyright date:* de uitgavedatum kan belangrijk zijn omdat er vóór de jaren '70 zo goed als geen multiculturele en niet-seksistische kinderboeken werden uitgegeven, maar is geenszins een garantie.
10. *Consider literacy, historical, and cultural perspectives.*

Voor een meer gedetailleerde toelichting bij deze checklist zie: http://old.sandi.net/depts/instructional_materials/10ways.pdf

Lezing Laura Atkins

Laura Atkins, geboren in de Verenigde Staten en nu in Groot-Brittannië wonend en werkend, deed gedurende meer dan een decennium ervaring op in de Amerikaanse uitgeverwereld van kinderboeken, meer bepaald multiculturele prentenboeken. Ze behaalde haar MA in kinderliteratuur aan de University of Roehampton in Londen. Momenteel is zij part-time werkzaam als lector bij het National Centre for Research in Children's Literature (NCRCL) en

werkt zij free-lance als specialiste kinderliteratuur (organisatie workshops, tekstrevisie, freelance editor). Voor uitvoerig profiel zie : www.lauraatkins.com.

Laura Atkins begint haar lezing *'Mirrors and Windows: Diversity and Children's Publishing'* net als haar voorgangster met een woordje uitleg over de gebruikte terminologie. In Groot-Brittannië worden niet-blanke bevolkingsgroepen systematisch aangeduid met de term 'non-whites'. Dit is voor haar als Amerikaanse niet meteen de meest politiek correcte term - in de Verenigde Staten spreekt men eerder over 'colored people' of 'people of color' - maar in haar lezing zal ze die term, in navolging van de Britse gewoonte, onvermijdelijk gebruiken.

Eerst en vooral benadrukt Atkins het belang van het intellectuele engagement van witte auteurs en critici die zich kritisch uitlaten over de vanzelfsprekende privileges van blanken. Ze citeert Peggy McIntosh, een Amerikaanse feministe en anti-racisme activiste, die een lijst samenstelde van 46 omstandigheden waarin een blanke automatisch de voordelen ervaart van het feit dat hij/zij blank is (geciteerd in *What's the Story? Reflections on White Privilege in the Publication of Children's Books* / Laura Atkins, te downloaden op <http://sites.google.com/site/tockla>). In deze inmiddels klassieke lijst wordt ook het verband aangetoond met de vanzelfsprekende, maar onuitgesproken privileges van mannen ten opzichte van vrouwen. Het bestaan en het zich bewust worden van deze blanke privileges heeft ook Laura Atkins aangezet om haar rol als blanke uitgever van kinderboeken in vraag te gaan stellen.

Hoe worden 'non-white' personages voorgesteld in kinderboeken in de Verenigde Staten, en hoe kan er op het niveau van de redactie en de uitgave van boeken invloed worden uitgeoefend op die representatie? Over dit onderwerp wordt al enige tijd druk gediscussieerd op de blogosfeer. Atkins illustreert dit in haar lezing met enkele recente voorbeelden van reacties die zij kreeg op haar eigen blog (zie Tockla's World of Children's Literature op www.lauraatkins.com/blog/tockla.html).

Atkins' visie op multicultureel uitgeven is sterk geïnspireerd door de reacties van haar vriendin en collega Zetta Elliott, een Canadese schrijfster van jeugdboeken. Elliott heeft het een beetje bekeken om almaar uit te leggen wat racisme betekent aan witte mensen, aldus Atkins. Lees in dit verband haar verhelderende 'artistic statement' op www.zettaelliott.com met als intro "To be a person of color is to be marked in a peculiar kind of way. You are at once highly visible – obvious, conspicuous, apparent. Yet at the same time you are virtually invisible – unseen, overlooked, transparent. Children, I think, share this strange experience." Zie ook haar blog <http://zettaelliott.wordpress.com> met daarop onder meer de tekst *Something like an open letter to the children's publishing industry* (posted September 5, 2009).

Dat het uitgeven van multiculturele kinder- en jeugdboeken nog lang niet vanzelfsprekend is in de Verenigde Staten, toont de recente controversie rond de cover van het jeugdboek *Liar* van de Australische (blanke) schrijfster Justine Larbalestier aan. Hoewel het boek over een Afro-Amerikaans meisje gaat had uitgever Bloomsbury een blank meisje op de cover gezet. Dit lokte felle kritiek uit, in de eerste plaats bij de schrijfster zelf, maar ook in literaire kringen en op internet. Uiteindelijk zwichtte Bloomsbury voor de druk en paste de cover aan. Op de nieuwe (hard)cover versie is een 'gekleurd' meisje afgebeeld, volgens de auteur echter nog niet helemaal fysiek beantwoordend aan het personage uit het boek.

Atkins werkte zelf jarenlang in de uitgeverwereld (bij Children's Book Press in San Francisco en bij Lee & Low Books in New York) en werd zich pas bewust van haar eigen vooringenomen verwachtingen tegenover multiculturele uitgaven door de reacties die ze kreeg van auteurs. Een voorbeeld: "[...] a Native American author explained to me that her story, in which a contemporary boy develops a conversational relationship with a rock, would not be considered 'fantasy' in her culture." Door haar werk binnen de uitgeverwereld werd ze zich ook bewust van de marktmechanismen die er werkzaam zijn: om hogere verkoopcijfers te halen worden multiculturele boeken vaak aangepast aan de smaak van de algemene markt waardoor juist de meest specifieke kenmerken die minderheidsculturen representeren én aanspreken op de achtergrond geraken of zelfs verdwijnen. Het gaat hier dus niet om bewuste vormen van racisme uitgaande van individuen maar om institutionele mechanismen van uitgeverijen. De uitgeverwereld spreekt op grote schaal de interesses en de behoeften van de witte meerderheidscultuur aan.

DeShawn Days (2001) van Tony Medina - een Amerikaanse auteur van Puertoricaanse afkomst die opgroeide in de Bronx en ten tijde van de uitgave van het boek in Harlem woonde - was het eerste boek waarvoor Laura Atkins als editor optrad bij Lee & Low Books. Er was heel veel discussie binnen de uitgeverij over de negatieve, donkere toon van het boek (onder meer realistische verwijzingen naar het gebruik van crack en naar astma die beide veel voorkomen in de buurt waar Medina woonde) en Atkins werd gevraagd om de auteur terug te benaderen met de vraag naar aanpassingen in positievere zin. Dit voorbeeld toont aan hoe moeilijk het is om de leefwereld van bepaalde minderheidsculturen van binnenuit te beschrijven, en tegelijk aanvaardbaar te zijn voor de mainstream (uitgevers)cultuur.

Atkins verwijst tot slot nog naar een interessante conferentie die in 2006 in Londen plaats vond 'Diversity Matters. Growing Markets in Children's Publishing' (London, 24-25 juni 2006, org. Arts Council England). Een verslag van deze conferentie is te vinden op www.lauraatkins.com/diversitymatters.html.

Interactieve sessie met Amerikaanse en Nederlandstalige prentenboeken

Ter afsluiting van de middag worden in aparte werkgroepen onder leiding van resp. Martin en Atkins een aantal Amerikaanse en Nederlandstalige prentenboeken onder de loep genomen. De tekst *Why Are People Different?: Multiracial Families in Picture Books and the Dialogue of Difference* van Karen Sands-O'Connor (The Lion and the Unicorn, vol.25, nr.3, sept. 2001, pp.412-426) wordt hierbij als theoretische uitvalsbasis gebruikt.

In deze tekst worden vier Amerikaanse prentenboeken besproken die bekend staan als positieve voorbeelden voor wat betreft de manier waarop 'gemengde' gezinnen er in worden voorgesteld: *How My Parents Learned to Eat* (1984) van Ina R. Friedman, *Black, White, Just Right!* (1993) van Marguerite W. Davol, *Two Mrs. Gibsons* (1996) van Toyomi Igus en *Hope* (1999) van Isabel Monkk. Maar hoe goed bedoeld deze boeken ook zijn, tóch ontsnappen ze niet aan de valkuil van het overbeklemtonen van de verschillen tussen etnische groepen in plaats van de overeenkomsten. Soms worden de (etnische) verschillen tussen de partners zelfs zó sterk

benadrukt dat het volstrekt onduidelijk is wat hen dan precies heeft bijeengebracht! Bovendien wordt deze (fysieke) afstand doorgaans nog geaccentueerd door de begeleidende illustraties. Uit sociaal-wetenschappelijk onderzoek blijkt evenwel dat kinderen uit gemengde gezinnen niet zo gefocust zijn op etnische verschillen zoals in deze boeken wordt gesuggereerd. Deze kinderen blijken daarentegen juist innoverende coping strategieën te gebruiken om hun sociaal ambiguë herkomst zinvol vorm te geven in complexe identiteiten (Williams, Teresa Kay. "Race as Process: Reassessing the What Are You? Encounters of Biracial Individuals." *The Multiracial Experience: Racial Borders as the New Frontier*. Ed. Maria P. P. Root. Thousand Oaks: Sage, 1996, p.191-210). De tekst *Why Are People Different?* sluit af met de kritische vraag *Why Aren't Multiracial Picture Books Different?*

Vanuit de bevindingen uit bovenstaand artikel worden tot slot van de studiemiddag een aantal Amerikaanse en Nederlandstalige kinderboeken kritisch onder de loep genomen. Al gauw blijkt dat de grootste vanzelfsprekendheden het eerst sneuvelen, getuige bijvoorbeeld de reactie van Michelle Martin op het personage van Zwarte Piet, een schijnbaar onverdacht figuur die volledig ingeburgerd is in de kindercultuur en -literatuur in onze contreien. Niet alleen blijkt het personage van Zwarte Piet volledig onbekend in de Angelsaksische (kinder)wereld, maar bovendien roept het vanuit de Afro-Amerikaanse visie van Michelle Martin terecht de volgende vragen op: "Why is it that Zwarte Piet is black and Santa Claus isn't? Why should children be afraid of Zwarte Piet? What is the message behind this black/white dichotomy?"... Het ontluisterende effect van een kritische multiculturele blik op kinderliteratuur is hiermee meteen geïllustreerd.